

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Jizzax davlat pedagogika universiteti magistranti

Oynabekova Sojida Akbar qizi

E-mail: oy nabekovas@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda boshlang'ich ta'lim bosqichida funksional savodxonlikni shakllantirishning nazariy va pedagogik jihatlari yoritilgan. Funksional savodxonlikning mohiyati, o'quvchilarning egallagan bilimlarini kundalik hayotiy vaziyatlarda tatbiq etish imkoniyatlari hamda uni takomillashtirishda zamonaviy ta'lim yondashuvlari va interfaol usullarning o'rni tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: funksional savodxonlik, boshlang'ich ta'lim, o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik, axborot savodxonligi, interfaol usullar, amaliy mashqlar.

Аннотация: В данном тезисе освещены теоретические и педагогические аспекты формирования функциональной грамотности на этапе начального образования. Проанализированы сущность функциональной грамотности, возможности применения полученных учащимися знаний в повседневных жизненных ситуациях, а также роль современных образовательных подходов и интерактивных методов в ее совершенствовании.

Ключевые слова: функциональная грамотность, начальное образование, грамотность чтения, математическая грамотность, информационная грамотность, интерактивные методы, практические упражнения.

Abstract: This thesis highlights the theoretical and pedagogical aspects of forming functional literacy at the primary education stage. The essence of functional literacy, the possibilities of applying students' acquired knowledge in everyday life situations, and the role of modern educational approaches and interactive methods in its improvement are analyzed.

Keywords: functional literacy, primary education, reading literacy, mathematical literacy, information literacy, interactive methods, practical exercises.

Bugungi ta'limdagi yangilanishlar o'quvchilarga tayyor bilim berish bilan cheklanmay, ularni kundalik hayotda qo'llash layoqatini shakllantirishni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich bosqichda mustaqil tafakkur, fikrni og'zaki va yozma ifodalash, axborotdan foydalanish hamda muammolarga yechim topish ko'nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois funksional savodxonlikni rivojlantirish boshlang'ich ta'limning muhim pedagogik yo'nalishlaridan biridir. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va amaliy faoliyatini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni

ta'lim jarayoniga joriy etish masalalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmonida belgilangan ustuvor vazifalar bilan uyg'unlashadi¹⁸.

Funksional savodxonlik an'anaviy savodxonlikdan kengroq bo'lib, o'quvchining o'qish, yozish, hisoblash va axborot bilan ishlashga doir bilimlarini turli hayotiy vaziyatlarda mustaqil va samarali qo'llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Bunda bilimni yodlashdan ko'ra, uni amaliy holatlarga tatbiq etish, kerakli ma'lumotni izlash, tahlil qilish, muammoni aniqlash va asoslangan xulosaga kelish ustuvor hisoblanadi.

OECD tomonidan ishlab chiqilgan PISA baholash tizimida savodxonlik bilimlarni real hayot sharoitlarida qo'llay olish layoqati bilan izohlanadi. Jumladan, o'qish savodxonligi matnni anglash, undan foydalanish, tahlil qilish va baholash qobiliyatini, matematik savodxonlik esa matematik bilimlarni amaliy vaziyatlarda tatbiq etish, muammoni ifodalash, yechim topish va natijani sharhlashni qamrab oladi. O'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishda matnni tushunish, tahlil qilish, mazmunini talqin etish hamda olingan axborotni turli vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi¹⁹. Ushbu yondashuv boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlikni rivojlantirishning muhim nazariy negizi hisoblanadi. Chunki aynan shu bosqichda o'quvchilarning o'qish, kuzatish, savol berish, mushohada yuritish, taqqoslash va o'z faoliyatini baholash ko'nikmalari tarkib topadi. Shu bois funksional savodxonlikni shakllantirish boshlang'ich ta'lim mazmunining barcha yo'nalishlari bilan uyg'un holda amalga oshirilishi zarur. O'quvchilarning funksional savodxonligini baholashda ularning egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llashi, matnni tushunishi, axborotni tahlil qilishi va undan samarali foydalanishi muhim mezon sifatida qaraladi²⁰.

Funksional savodxonlikning pedagogik mazmunini o'quvchining bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatini ifodalovchi yaxlit sifat sifatida talqin etish mumkin. Uning tarkibida o'zaro bog'liq motivatsion, kognitiv, amaliy-faoliyat, kommunikativ va refleksiv tarkiblar ajratiladi. Motivatsion komponent bilim egallash, yangilikni o'zlashtirish, muammolarni bartaraf etish va mustaqil ishlashga bo'lgan qiziqishni aks ettiradi. Kognitiv komponent esa o'qish, yozish, hisoblash, axborotni anglash, qiyoslash, tahlil etish va umumlashtirishga oid bilimlarni qamrab oladi.

Amaliy-faoliyat komponenti o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarni yangi, hayotiy vaziyatlarda qo'llash, vazifalarni mustaqil bajarish, muammoga yechim topish va qaror chiqarish layoqatini anglatadi. Kommunikativ komponent fikrni ravon bayon etish, boshqalarni tinglash, savol berish, muloqotga kirishish va o'z qarashlarini dalillash qobiliyatini qamrab oladi. Refleksiv komponent esa faoliyat va natijalarni tahlil qilish,

¹⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son "2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. – Toshkent, 2022.

¹⁹ OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 308 p. DOI: 10.1787/b25efab8-en.

²⁰ OECD. PISA 2018 Results. Volume I: What Students Know and Can Do. – Paris: OECD Publishing, 2019.

kamchiliklarni aniqlash, o'zini baholash hamda keyingi ishlarni rejalashtirish ko'nikmalarini ifodalaydi. Ushbu komponentlarning uyg'unlashuvi funksional savodxonlikning yaxlit shakllanishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlikni rivojlantirish ta'lim mazmunini kundalik hayot bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi. O'quvchi egallayotgan bilimining amaliy ahamiyatini tushunishi muhim. Masalan, matematika mashg'ulotlarida xarid, vaqt, masofa va pul hisob-kitoblariga oid vaziyatli topshiriqlardan foydalanish bilimlarni amalda qo'llash imkonini kengaytiradi. Ona tili va o'qish darslarida e'lon, xat, jadval, yo'riqnoma, reklama va hikoya kabi turli matnlarni tahlil qilish, asosiy ma'lumotni ajratish, muallif qarashini anglash va shaxsiy fikrni bayon etish savodxonlikni mustahkamlaydi. Tabiiy fanlarda esa kuzatish, tajriba, ma'lumotlarni qayd etish hamda jadval va diagrammalar bilan ishlash o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Funksional savodxonlikni shakllantirishda fanlararo integratsiya muhim o'rin tutadi, chunki hayotiy muammolar ko'pincha bir nechta fan bilimlarini talab etadi. Masalan, jadvalni anglashda o'qish, raqamli ma'lumotlarni tahlil qilishda matematik, natijani ifodalashda kommunikativ ko'nikmalar uyg'unlashadi. Shu sababli fanlararo topshiriqlar o'quvchiga turli bilimlarni yagona amaliy vaziyatda qo'llash imkonini beradi.

Yana bir muhim shart - muammoli ta'limdan foydalanishdir. Bunday yondashuv o'quvchini tayyor javobni qabul qilishdan ko'ra, mustaqil mushohada yuritish, sabab-oqibatni aniqlash, faraz ilgari surish va qarorini asoslashga yo'naltiradi. Shuningdek, keystadi, loyiha usuli, guruhli ish, "Aqliy hujum", "Klaster", "Venn diagrammasi", "O'qi – o'yla – izohla" kabi metodlar funksional savodxonlikning turli tarkibiy jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Funksional savodxonlikni rivojlantirishda raqamli ta'lim vositalarining ahamiyati tobora ortmoqda. Elektron matn, interaktiv topshiriq, infografika, video, elektron jadval va ta'lim platformalari o'quvchilarga turli ko'rinishdagi axborot bilan ishlash imkonini beradi. Bunda asosiy e'tibor vositaning o'ziga emas, balki undan pedagogik maqsadga muvofiq foydalanishga qaratiladi. O'quvchi raqamli muhitda ma'lumotni izlash, ishonchligini tekshirish, zarur axborotni saralash va undan ta'limiy vazifalarni bajarishda foydalanishni egallashi lozim. O'qish savodxonligi o'quvchining matnni tushunishi, undan mazmunli xulosa chiqarishi, axborotni baholashi va o'z maqsadlariga erishish uchun undan foydalanish qobiliyatini qamrab oladi²¹. Shu sababli funksional savodxonlik axborot va raqamli savodxonlik bilan uzviy bog'liqdir.

Boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlikni rivojlantirish o'qituvchining rolini ham yangicha talqin etishni talab qiladi. Pedagog bilim beruvchi emas, balki o'quv jarayonini tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi va mustaqil fikrlashni rag'batlantiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. "Nima uchun?", "Qanday?", "Boshqacha yechim bormi?", "Bu bilimdan qayerda

²¹ Mo J. How does PISA define and measure reading literacy? // PISA in Focus. – OECD Publishing, 2019. – No. 101. DOI: 10.1787/efc4d0fe-en.

foydalanish mumkin?” kabi savollar o‘quvchilarning tahliliy va ijodiy tafakkurini faollashtiradi. Shuningdek, xatolarni jazolashdan ko‘ra, ularni tahlil qilish va xulosa chiqarish vositasi sifatida qabul qiluvchi ijobiy muhit yaratish muhimdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirish jarayonida o‘quvchilarning olgan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llashi, mustaqil fikrlashi, axborot bilan ishlashi va topshiriqlarni hayotiy mazmun asosida bajarishiga e‘tibor qaratish zarur²².

Funksional savodxonlikni baholashda faqat yakuniy javob emas, balki muammoni anglash, axborotni saralash, yechim topish va fikrni asoslash jarayoni ham e‘tiborga olinadi. Shu bois asosiy mezonlar sifatida matnni tushunish, ma‘lumotni ajratish va tahlil qilish, bilimlarni yangi vaziyatda qo‘llash, muammoni mustaqil hal etish, fikrni dalillash hamda o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalaridan foydalanish mumkin.

O‘quvchilarning funksional savodxonlik darajasini yuqori, o‘rta va quyi bosqichlarga ajratish mumkin. Yuqori darajadagi o‘quvchi notanish vaziyatni mustaqil tahlil qilib, zarur axborotni saralaydi, turli yechimlarni ko‘rib chiqadi va qarorini dalillaydi. O‘rta darajadagi o‘quvchi topshiriqni bajaradi, ammo ayrim jarayonlarda pedagog yordamini talab qiladi. Quyi darajadagi o‘quvchi bilimlarini asosan tanish holatlarda qo‘llaydi va yangi vaziyatlarda qo‘shimcha ko‘rsatmaga ehtiyoj sezadi. Funksional savodxonlik o‘quvchining egallagan bilim va ko‘nikmalarini kundalik hayotdagi turli vaziyatlarda mustaqil, samarali va maqsadga muvofiq qo‘llay olish qobiliyatini ifodalaydi²³.

Shu asosda funksional savodxonlikni rivojlantirish modeli maqsadni belgilash, hayotiy vaziyatni shakllantirish, axborotni anglash, muammoni aniqlash, yechim izlash, bilimni amaliyotga tatbiq etish, natijani asoslash va refleksiya bosqichlaridan tarkib topishi mumkin. Bunda o‘quvchi ta‘lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida namoyon bo‘ladi.

Nazariy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta‘limda funksional savodxonlikni rivojlantirish o‘quvchilarning fanlarga oid bilimlarini boyitish bilan birga, mustaqil tafakkur, muloqot, axborot bilan ishlash, muammoga yechim topish va o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalarini ham takomillashtiradi. Shu bois funksional savodxonlikni alohida ta‘lim elementi emas, balki boshlang‘ich ta‘limning barcha fanlari va pedagogik faoliyatini uyg‘unlashtiruvchi kompleks yondashuv sifatida qarash maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda funksional savodxonlikni rivojlantirish o‘quvchining bilimlarini kundalik hayotda samarali qo‘llashiga yo‘naltirilgan pedagogik jarayondir. Uning natijadorligi ta‘lim mazmunini hayotiy vaziyatlar bilan uyg‘unlashtirish, amaliy va muammoli topshiriqlardan foydalanish, fanlararo integratsiyani yo‘lga qo‘yish, raqamli vositalarni oqilona qo‘llash hamda hamkorlik va refleksiyani tashkil etishga bog‘liq. Demak, funksional savodxonlikning asosiy mezoni faqat “nimani bilish” emas, balki “bilimni qayerda, qanday va nima uchun qo‘llay olish” bilan belgilanadi. Ushbu yondashuv

²² Mirxalilova N.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni tashkil etish // Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – №38, 2-qism. – B. 193–201. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.tbir.99530.

²³ Mirzaliyeva G.A., Umarov E.T. Funksional savodxonlik tushunchasi. – Namangan, 2025. DOI: 10.5281/zenodo.15667053.

o‘quvchilarni kelajakdagi ta’lim, kundalik faoliyat va ijtimoiy hayotga tayyorlashning muhim pedagogik omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son “2022–2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2022.
2. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 308 p. DOI: 10.1787/b25efab8-en.
3. OECD. PISA 2018 Results. Volume I: What Students Know and Can Do. – Paris: OECD Publishing, 2019.
4. Mo J. How does PISA define and measure reading literacy? // PISA in Focus. – OECD Publishing, 2019. – No. 101. DOI: 10.1787/efc4d0fe-en.
5. Mirxalilova N.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni tashkil etish // Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – №38, 2-qism. – В. 193–201. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.tbir.99530.
6. Mirzaliyeva G.A., Umarov E.T. Funksional savodxonlik tushunchasi. – Namangan, 2025. DOI: 10.5281/zenodo.15667053.